

Gildepenningen van Woerden

Op de voorjaarsbijeenkomst 2022 van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde heb ik tijdens mijn presentatie *Woerden en de numismatiek* ook de schaarse gildepenningen van Woerden besproken.¹ Hierbij kwam tevens de unieke penning van het schippersgilde aan de orde. Nu ik de beschikking heb over betere afbeeldingen wil ik naast de andere gildepenningen van Woerden deze penning en de achtergrond van het schippersgilde beschrijven in dit artikel.

Woerden, gildepenning van het Kleermakersgilde. Circa 1700, 38 x 32 mm (collectie RMA, inv. NG-VG-7-580)

Kleermakersgilde

Van Woerden was tot voor kort maar een tweetal gildepenningen bekend, beide van het Woerdense kleermakersgilde. Op de ene staat het getal 50 en op de andere het getal 30 boven het stadswapen van Woerden. Penning nummer 30 is beschreven en afgebeeld in het werk over onder andere gildepenningen door Minard – van Hoorebeke als nummer 488.² Deze penning is in 1883 in de verzameling van Mr. J. Dirks terecht gekomen. De verzameling Dirks is door hem nagelaten aan het Fries Museum in Leeuwarden en als zodanig in 1958 beschreven door mevrouw O.N. Keuzenkamp-Roovers.³ Uit die omschrijving blijkt dat Minard de

Woerden, gildepenning van het Schippersgilde, nummer 14. 1792, 68 mm exclusief oog (collectie: Stads museum Woerden, inv. 08.0005)

doorboring heeft weggelaten, zowel bij de beschrijving van de penning als op de getekende afbeelding. Penning nummer 50 is beschreven en afgebeeld door Dirks in deel I op pagina 311, afbeelding plaat 132-e.⁴ Deze penning was in die tijd in het bezit van de verzamelaar F.H. Maschhaupt en bevindt zich nu in de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam (RMA).

Er waren van Woerden geen andere gildepenningen bekend, ook niet bij het gemeentebestuur van Woerden. Dirks heeft hierover in een brief van 16 mei 1876 nog gecorrespondeerd en drukt de reactie af op pagina 312 van zijn werk over de gildepenningen. Een verklaring voor de hoge nummers op de Kleermakerspenningen (voor een relatief kleine gemeenschap als Woerden) is de volgende: bij de invoering van de penning werd een verzekeringsbus gemaakt (waarvoor de penning diende) en toen konden ook niet-ambachtslieden lid worden. Aanvankelijk enkel gerelateerde personen maar naderhand zelfs daar buiten. Er is sprake van ruim drie generaties van circa tien leden, waarvan ook nog eens de vrouwen, huishoudsters en niet-kleermakers ingeschreven zijn in het register. Dat levert al gauw vijftig tot zeventig namen op, die zeer waarschijnlijk doorlopend genummerd in het ledenbestand zijn ingeschreven. Deze twee penningen zijn een mooi voorbeeld van een diachrone nummering.⁵ Na het overlijden van een lid werden de nummers van oud leden in de ledenadministratie niet meer toegekend aan nieuwe leden, maar werden er nieuwe, hogere nummers uitgegeven.

Schippersgilde

Tijdens een bezoek aan het Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard (RHC), zag ik in de vitrine van het Stadsmuseum Woerden een penning liggen welke nog niet beschreven was. Het betreft een penning van de onderlinge verzekeringsbus van de schippers van Woerden uit 1792. De voorzijde van de penning toont het gekroonde stadswapen van Woerden gehouden door twee leeuwen waarboven de tekst 'DEN 7 NOVEMBER' en daaronder het jaartal '17 – 92'. Op de keerzijde staat een naar links varend gekroond zeilschip (tjalk of kaagschip) waaronder het getal '14'. De diameter is 68 mm, inclusief oog 84 mm. De penning mag onder de gildepenningen worden gerekend, parallel aan de kleermakerspenning

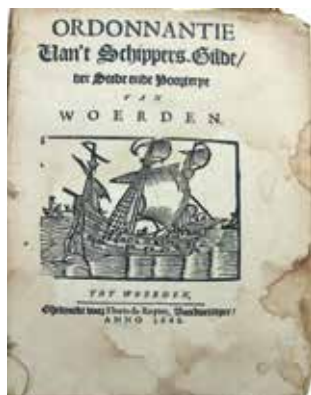
van Woerden want ook dat is eigenlijk een penning van een onderlinge verzekeringsbus. De datum heeft (waarschijnlijk) betrekking op de dag van toetreding tot de verzekeringsbus van de betreffende persoon.

In Woerden zijn verschillende gilden actief geweest. Het aantal gilden en dan vooral het aantal leden is helaas moeilijk te achterhalen doordat er veel archiefmateriaal verloren is gegaan. Er waren gilden voor de pan- en steenbakkers, kleermakers, leerlooiers, timmerlieden, schippers en schoenmakers. In het boekjaar 1594-1595 genoten de kerkmeesters van de Woerdense Sint Pieterskerk inkomsten van het Sint Severijngilde, het Sint Nicolaasgilde, het Onze-Lieve-Vrouwegilde, het Heilig-Kruisgilde, het Sint Annagilde en het Sint Cornelisgilde.

Voor de schippers in Woerden bestond al sinds de vijftiende eeuw het schippersgilde. Elke schipper met een schip of schuit was verplicht om tot dit gilde toe te treden. Daaraan was echter wel een aantal voorwaarden verbonden: poorter van Woerden zijn, in de stad Woerden wonen, twee jaar op een veer hebben gevaren (het woord veer moet ruim opgevat worden), minimaal 18 jaar zijn en 'ingang-geld' van drie gulden betalen. Het schippersgilde was één van de weinige gilden waar bij de toetreding geen proeve van bekwaamheid hoefde te worden afgelegd. Een knechtschap van twee jaar was voldoende. Jaarlijks diende er in januari een jaargeld of 'jaarzang' van drie gulden te worden betaald. Als er in januari niet betaald werd dan werd het jaargeld verdubbeld.⁶ De leiding van het gilde bestond uit een deken en twee hoofdmannen. Tot 1576 kwam het gilde samen in een pand aan de Hoge Woerd, daarna vergaderden ze over het algemeen in een van de vele herbergen die de stad in de zeventiende en achttiende eeuw kende. Op 3 maart 1618 stelde het stadsbestuur een reglement of 'ordonnantie' vast voor het schippersgilde.⁷ In 1668 liet het stadsbestuur de ordonnantie drukken door de plaatselijke boekverkoper Floris de Ruijter. In fraaie gotische letters en voorzien van een mooi geïllustreerde titelpagina kon nu elke schipper zijn eigen exemplaar van het reglement kopen.

Voordeur als onderpand

Aan de Oude Rijn waren veel pan- en steenbakkerijen gevestigd. De verkoop van de pannen en

Titelpagina van de ordonnantie van het Schippersgilde. 1668 (bron: archief RHC)

tegels vond in de zeventiende eeuw tot ver buiten Woerden plaats, waarbij de schippers voor het vervoer zorgden. De pan- en steenbakkers hadden toestemming om schippers welke niet uit Woerden afkomstig waren in te zetten voor het vervoer. Zij dienden daartoe wel jaarlijks respectievelijk één of twee gulden in de kas van het schippersgilde te storten. Zij namen ladingen pannen mee en probeerden deze in de grote plaatsen buiten het productiecentrum te verkopen. In Rotterdam was de verkoop alleen toegestaan op marktdagen wat een nadeel was voor de schippers omdat zij te lang bij Rotterdam moesten blijven om hun lading te verkopen. Daarom verzochten de pannenbakkers en het schippersgilde bij een rekest op 1 september 1682 aan de vroedschap van Woerden om er bij Rotterdam op aan te dringen dat verkoop van 'pannen en viercant' (tegels) ook buiten marktdagen te koop aan te mogen bieden omdat de handelaren vanuit Utrecht en Friesland deze mogelijkheid wel hadden.⁹

In de ordonnantie kwam ik nog een mooie passage tegen over de rechtspraak binnen de gilden. De straf op overtreding van de bepalingen uit de ordonnantie bestond altijd uit een boete waarvan in de meeste gevallen de hoogte al vast stond. Tegen de uitspraak was beroep mogelijk bij het gerecht van de stad, maar de schipper moest wel eerst zijn boete voldoen. Als hij de zaak verloor dan werd de boete verdubbeld, maar als hij in het gelijk gesteld werd kreeg hij zijn aan het gilde betaalde boete gerestitueerd. De gildebode was vooral druk in de weer met het ophalen van de jaarzangen, ingangsgeld en de boetes. Als een

gildebroeder de opgelegde boete niet binnen 24 uur na sommering betaalde dan haalde de gildebode, in deze gevallen vergezeld van de stadsbode, het roer van het schip. Als deze actie geen resultaat had dan werden er meer onderdelen van het schip gehaald. Een andere dwangmaatregel bij het niet betalen van belasting, was het verwijderen van de voordeur.⁹ Deze werd meegenomen en opgeslagen op het stadhuis totdat de achterstallige betaling was voldaan. Een schitterende vondst van de toenmalige bestuurders. In sommige gevallen zou deze maatregel ook nu wel eens toegepast mogen worden...

Door de komst van de Fransen in Nederland werden in 1795 alle gilden opgeheven. Slechts drie dingen herinneren nu nog aan het Woerdense schippersgilde: de ordonnantie, deze penning en het 'Gildepoortje', dat tot 1576 de toegang tot het gildehuis heeft gevormd en later op verschillende plaatsen rond de Hoge Woerd heeft gestaan. De ordonnantie ligt bij het Regionaal Historisch Centrum ter inzage en het poortje staat achter het museum en verschaft tegenwoordig toegang tot de tuin.¹⁰ De besproken penning tenslotte, is op werkdagen te bewonderen in de vitrine van het Stadhuis van Woerden. ○

Met dank aan Chris Teulings en Catharina de Vries, medewerkster Stedsmuseum Woerden.

Noten

1. <https://koninklijkgenootschap.nl/wp-content/uploads/Presentatie-Allex-Kussendrager-Woerden-en-de-numismatiek.pptx> [raadpleging 22 januari 2023].
2. Minard -van Hoorebeke, L. (1878) *Noord-Nederlandsche Gildepenningen Presentie- Kerk- & Armloodjes van de XVe tot de XVIIIe eeuw* (Gent).
3. Fries Museum, inv. N14003.
4. Dirks, J. (1878) *De Noord-Nederlandsche gildepenningen, wetenschappelijk en historisch beschreven en afgebeeld* 1 (Haarlem).
5. Teulings, C.D.O.J. (2019) *Gildepenningen: hun rol binnen de ambachtsgilden van de Noordelijke Nederlanden* (Woudrichem).
6. Stavel, Greet van (2002) Het schippersgilde in Woerden, in: *Heemtdinghen* 38-3, 73-79.
7. RHC Woerden, Inventaris van het stadsarchief Stad Woerden 1393-1811 W001, D2 Handel en Nijverheid, Gilden en neringdoenden nummer 219, Stukken betreffende het schippersgilde 1618-1782.
8. Hendriks, C.J.A. (april 1960) Een en ander over het voormalige Woerdense Schippersgilde in: *Heemtdinghen*, 4, 30-36.
9. Hendriks, 1960: 33.
10. N.N. (juni 2009) *Waardevol Woerden. Nieuwsbrief over de cultuurhistorie van Harmelen, Kamerik, Woerden en Zegveld* 1-2, 4.